

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

خلاصہ کتاب علم النفس از دیدگاه اندیشمندان اسلامی

نویسنده:

سید احمد ہاشمیان

فصل اول: کلیاتی درباره علم النفس از دیدگاه اندیشمندان اسلامی

- تاریخچه روانشناسی را از عصر ارسطو که حکمت و فلسفه را به گونه‌ای مدون به بشریت عرضه داشت در نظر گرفت.
- ارسطو، معتقدات زمان خود درباره روان را در کتابی تحت عنوان انیما گردآوری کرد.
- عنصری که پس از مرگ از بدن خارج شده و تا ابد جاودان است، روان و عنصری که پس از مرگ از هم متلاشی می‌شود و از بین می‌رود تن است.
- از آیات قرآن به روشنی می‌توان دریافت که روح یا نفس ملاک شخصیت واقعی انسان و جاودانگی اوست و از نظر مقام و مرتبه، مافوق مادیات است.
- ۴واژه نفس، قلب، روح و عقل در قرآن مربوط به نفس می‌شوند.
- سخن قرآن درباره نفس سخنی است زیربنایی که مقام نخستین را احراز می‌کند زیرا کلمه نفس در قرآن بیش از سایر واژه‌ها بکار رفته است و غالباً بر انسان بعنوان یک موجود زنده دلالت دارد.
- واژه قلب دومین کلمه مورد استفاده قرآن است که به مفهوم عنصری پذیرا و عاطفی بکار رفته است.
- واژه روح غالباً بر حقیقت مجردی دلالت دارد که اصل و ریشه الهی داشته و به گونه خاصی با انسان پیوند یافته است.
- واژه عقل عیناً در قرآن بکار نرفته ولی مشتقات آن در آیات ذکر شده که مفهوم آن عبارتست از فهم و تفکر.

نفس:

- ✓ نفس با قالب‌های مختلف بکار رفته و عبارتست از موجود زنده، موجودی که دارای اصلی ثابت و همواره در حال تکاثر و تولید نسل و واجد نیروی کسب و اشتها و غضب که سرانجام باید نگران پاداش و یا کیفر اعمال خوب و بد خود باشد.
- ✓ نفس در قرآن در مفاهیمی همچون درون انسان، اصل و بن انسان و انسان و شخص بکار رفته است.

قلب:

- ✓ بطور کلی بجای مفهوم وجدان و عقل آدمی بکار رفته و به همین دلیل قلب، بعنوان محور و اساس فطرت سلیم و کانون عواطف گوناگون اعم از عواطف خوشایند و ناخوشایند معرفی شده است.
- ✓ قلب در قرآن در مفاهیمی همچون کانون فطرت سلیم، کانون تفکر و استدلال و ایمان، کانون آلودگی‌ها، کانون عواطف گوناگون و محل قرار گرفتن حسرت بکار رفته است.

روح:

- ✓ روح در قرآن از تنوع بیشتری برخوردار بوده و در مفاهیمی همچون عامل افاضه حیات از جانب خداوند، به معنی وحی و فرشته حامل وحی بکار رفته است.
- ✓ روح در قرآن هرکجا به معنی افاضه حیات از جانب خدا بکار رفته، بصورت مضاف بر خداوند اضافه شده است.
- ✓ در منطق قرآن، روح و نفس دارای دو مفهوم متفاوت با یکدیگر هستند.

خودشناسی در قرآن:

✓ خودشناسی، عامل اساسی رسیدن انسان به کمال حقیقی و سعادت ابدی است.

روانشناسی و رابطه آن با خودشناسی:

✓ از جمله پیامدهای استفاده از روش علوم تجربی در پژوهش‌های روانشناسی این است که گرایش‌های ماتریالیستی که همه پدیده‌های روانی را ناشی از فعالیت‌های فیزیولوژیک می‌دانند حاکم شود.

نفس در نهج‌البلاغه:

✓ با بررسی آیات قرآن می‌توان دریافت که هدف محوری آفرینش، بروز کمال انسان و ظهور انسان کامل است.

✓ در دیدگاه قرآن، جهان مادی خانه گذار و به تعبیر امام علی، ممر و معبر است و جهان باقی، خانه قرار و به تعبیر دیگر، مقر و مستقر و دین، دستورالعمل عبور از این مبدا بدان مقصد است.

✓ از مطالعه نهج‌البلاغه مشخص می‌شود که ۲ عنصر دین و اخلاق در اسلام، عناصری عینی و وجودی‌اند نه ذهنی و انتزاعی.

✓ به گفته امام علی، خداوند به انگیزه اخلاص و بر پایه اندیشه‌های توحیدی، حقوق مسلمانان را در جایگاه بایسته و شایسته خود قرار داده است.

✓ از دین اسلام به شریعت سمحه یعنی راه و رسم آسان دینداری تعبیر شده است.

اهمیت نفس و تکریم و تعظیم آن:

✓ مشی حضرت علی در رهبری و برخورد با افراد جامعه، پرورش گوهر نفس آنان و فعلیت یافتن نفس انسان‌هاست.

✓ در دیدگاه حضرت علی، اولین ویژگی والی، تواضع و فروتنی و خاکی بودن اوست و دومین ویژگی والی، نرم‌خویی و رام بودن در برابر مردم است.

معرفت نفس (خودشناسی) از دیدگاه امیرالمومنین:

✓ از دیدگاه امام علی، انسان دارای ۴ نفس است: نفس نامی نباتی، نفس حسی حیوانی، نفس ناطقه قدسی و نفس کلی الهی.

✓ نفس نامی نباتی دارای ۵ قوه ماسکه، جاذبه، هاضمه، دافعه و مربیه بوده و دو خاصیت افزایش و کاهش است.

✓ نفس نباتی از کبد برانگیخته شده و شبیه‌ترین چیزها به نفس حیوانی است.

✓ نفس حیوانی دارای ۵ قوه شنوایی، بینایی، بویایی، چشایی و بساوایی بوده و دارای دو خاصیت رضا و غضب است.

✓ نفس حیوانی شبیه‌ترین چیزها به نفس درندگان و وحوش است.

✓ نفس ناطقه قدسی دارای ۵ قوه فکر، ذکر، علم، حلم و هوشیاری بوده و دارای دو خاصیت نزاهت و حکمت است.

✓ نفس ناطقه قدسی، شبیه‌ترین چیزها به نفس فرشتگان است.

✓ نفس کلی الهی دارای ۵ قوه هستی در نیستی، نعمت در سختی، عزت در خواری، فقر در حالت غنا و صبر در بلاها بوده و دارای دو خاصیت حلم و کرم است.

✓ مبدا نفس کلی الهی، پروردگار بوده و به او نیز باز می‌گردد.

✓ عقل در میان تمام قوا قرار گرفته تا هرکس از خوب و بدی سخن گوید، آن را با ترازوی عقل بسنجد.

- ◀ کهن‌ترین کتاب و اثر مدون در زمینه نفس مربوط به ارسطو، به نام انیما است.
- ◀ ویژگی اساسی فلاسفه یونانی و اسلامی آن است که علاوه بر بحث از آثار و مظاهر نفس (روان)، درباره نفس نیز گفتگو کرده‌اند.